

MARTIN ŠRAJER / 10. 11. 2021

Milan Kundera a film

„Šel jsem na FAMU a vzpomínám si na úvahu, kterou jsem se řídil: Rezignuji na hudbu i poezii, právě proto, že mi leží příliš na srdci, a půjdu dělat film, protože mne zvlášť nepřitahuje. Zbavím se tak snáze osobních zálib a budu dělat jedině to spravedlivé umění, ,jež slouží‘.“^[1]

Milan Kundera začal po dokončení brněnského gymnázia studovat literární vědu a estetiku na Filozofické fakultě v Praze. Studium nedokončil. Zřejmě kvůli vyloučení ze strany, k němuž došlo v roce 1950. Přihlásil se místo toho na FAMU, kde zprvu studoval filmovou režii, poté, pod vedením prozaika a dramaturga Miloše Václava Kratochvíla, scenáristiku.

Na škole mladý básník zůstal i poté, co ji absolvoval scénářem celovečerního filmu *Božena Horová* a diplomovou prací „Stalin v boji proti trockismu v sovětské literatuře a situace na naší umělecké frontě“.

Kundera na FAMU až do roku 1970 přednášel světovou literaturu. Nejprve jako asistent, po obhájení teoretické práce o Vladislavu Vančurovi a obnovení členství v KSČ jako odborný asistent, a konečně, od roku 1964, jako docent. Na jeho přednášky o stavebních principech románů, čerpajících mj. z Teorie románu Györgyho Lukácase, později s nadšením vzpomínali například Jiří Menzel, Agnieszka Hollandová nebo Antonín Máša:

„Na FAMU přednášely osobnosti a styk s osobností člověka obohacuje. Pro mne to byli Milan Kundera, František Daniel nebo M. V. Kratochvíl.“^[2]

O vztátech mezi literaturou a filmem i jednotlivých režisérech nové vlny Kundera psal také do kulturních periodik jako *Světová literatura*, *Literární noviny* nebo *Host do domu*, které coby otevřené diskuzní platformy sehrály významnou roli v liberalizaci české kultury a společnosti.

V první polovině šedesátých zahájil Kundera, někdejší proletářský básník, svou kariéru prozaika. Hned jeho prozaický debut, povídkový soubor *Směšné lásky*, poslouží jako podklad pro dvě filmové adaptace. *Směšné lásky* ve skutečnosti vyšly natřikrát.

První sešit byl Československým spisovatelem publikován v roce 1963 a obsahoval povídky *Já, truchlivý bůh*, *Sestřičko mých sestřiček* a *Nikdo se nebude smát*. O dva roky později následoval Druhý sešit (*Zlaté jablko věčné touhy*, *Zvěstovatel*, *Falešný autostop*) a tři roky nato, krátce po obsazení Československa vojsky Varšavské smlouvy, sešit třetí a poslední (*Symposion*, *Ať ustoupí staří mrtví mladým mrtvým*, *Eduard a Bůh*, *Doktor Havel po dvaceti letech*).

Celovečerního filmového nebo televizního zpracování se dočkaly všechny tři povídky z prvního sešitu. Podle povídek *Eduard a Bůh* a *Falešný autostop* vzniklo několik filmů studentských.[3]

Jako první Kunderu zfilmoval Miloslav Zachata. Půlhodinová televizní dramatizace povídky *Sestřičko mých sestřiček* byla vysílána v úterý 6. srpna 1963. Tvůrcem prvního celovečerního kunderovského filmu byl nicméně až o dva roky později spisovatelův bývalý student Hynek Bočan.

Na převodu tragikomické anekdoty *Nikdo se nebude smát* do podoby filmového scénáře se podílel i další frekventant Kunderových přednášek – Pavel Juráček. Ten na základě doporučení svého pedagoga už v roce 1960 získal nabídku pracovat jako dramaturg barrandovské tvůrčí skupiny Šmída–Kunc.

https://youtu.be/lz5bX_xj8mg

Jako obhájce filmů a filmařů nové vlny se čím dál uznávanější spisovatel projeví ještě mnohokrát. Když se například *Sedmikrásky* Věry Chytilové staly v květnu 1967 terčem interpelace poslance Pružince, na politikovu pohoršenou kritiku reagoval na IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů právě Kundera.

Svůj pohled na „československý filmový zázrak“ Kundera shrnul ve statí věnované Formanovu filmu *Hoří, má panenko*:

„Imbecilita komerčních zájmů a nesmiřitelnost ideologického dogmatu, to jsou dvě zla ohrožující filmové umění. Když byla česká kinematografie hned po válce znárodněna,

osvobodila se z moci prvního zla, a během šedesátých let se pomalu zbavovala druhého. V té krátké chvíli svobody (svobody relativní, ale tak vzácné na naší planetě) se narodila velká plejáda mladých českých filmařů.“[4]

Na jaře 1967, dva roky od svého dokončení, vychází Kunderův první román Žert. Polyfonická úvaha nad bezmocí člověka v kontextu dějin zaznamenala velký úspěch u domácích čtenářů, kteří rychle vykoupili všechny výtisky, a zároveň autora zviditelnila na Západě. O rok později kniha získala cenu Svazu československých spisovatelů a vznikl podle ní film.

Vůči *Nikdo se nebude smát* měl Kundera kvůli absenci reflexivního rozměru výhrady. Na *Žertu* proto od začátku spolupracoval s režisérem Jaromilem Jirešem. Scénář vznikl ještě v době, kdy rukopis románu procházel cenzurou. S kompozičně sevřeným filmem, který akcentuje spíš tragickou než ironickou rovinu předlohy a redukuje množství vypravěčů i časových rovin, byl Kundera spokojen, jak dokládají i jeho slova otištěná v časopise *Le Nouvel Observateur* po prvním uvedení filmu ve Francii:

„Román je nesrovnatelně rozsáhlejší než film, takže jsem věděl, že bude potřeba krátit, přepisovat, zjednodušovat, zhušťovat. Myslím, že se mi to podařilo, a můj drahý přítel Jireš, kterého jsem už tak dlouho neviděl, se postaral o zbytek: vybral a vedl herce (skvělé herce), vytvořil atmosféru, dal filmu rytmus a mistrně, s neobyčejnou citlivostí střídal jednotlivé škály emocí.“[5]

Jako poslední byla před spisovatelovou emigrací zfilmována jeho vůbec první povídka Já, truchlivý bůh, kterou napsal už na konci padesátých let a údajně během jejího psaní objevil sám sebe jako autora. Režisérem byl tentokrát Antonín Kachlík, nechvalně proslulý zejména svou prореžimní tvorbou z let normalizace. V šedesátých letech nicméně natočil pár formálně zdařilých filmů, byť se žádný z nich nedočkal stejného věhlasu jako tvorba talentovanějších tvůrců nové vlny.

Kundera se opět podílel na scénáři s režisérem. Stejně jako v případě o dva roky staršího televizního zpracování Jaroslava Horana se rozhodli pro zcizující promluvy hlavního hrdiny směrem k divákům. Své komentování děje prokládá bonmoty, vytrhávajícími nás z příběhu a odpovídajícími metaliterárnímu charakteru povídky. Kritici se neshodovali v tom, zda takto otrocký, okatě literární přepis filmu škodí, nebo

naopak umožnil lépe vystihnout ducha povídky.

Truchlivý bůh vznikl v napjaté posrpnové atmosféře, v době nastupujících represí a sílícího cenzurního tlaku. Kundera byl již v dubnu 1968 spolu s Václavem Havlem, Ludvíkem Vaculíkem nebo Pavlem Kohoutem v depeši ministerstva zahraničí Sovětského svazu označen za člena skupiny usilující o svržnutí socialismu v Československu. Po srpnu se tak logicky octnul na čelních místech pomyslného seznamu osob, jejichž další veřejné aktivity byly nežádoucí.

Románový *Žert* byl počátkem roku 1970 stažen z prodeje i všech knihoven. Jirešův stejnojmenný film z distribuce zmizel o rok později. Kundera musel stejně jako mnozí jiní pedagogové a studenti opustit FAMU. Zlatá šedesátá skončila. Jeho novým domovem je počínaje rokem 1975 Francie.

V profesionální produkci vznikla už pouze jedna adaptace některého z Kunderových textů. Americkému režisérovi Philipu Kaufmanovi udělil souhlas ke zfilmování *Nesnesitelné lehkosti bytí*, původně nabídnuté Miloši Formanovi. Koprodukční milostné drama se ale spisovateli nelíbilo. Filmový přepis žádného dalšího ze svých děl nepovolil. Zfilmován tak nebyl mimo jiné ani *Valčík na rozloučenou*, jehož filmovou verzi zamýšlela Kunderova někdejší studentka Agnieszka Hollandová.

Poznámky:

[1] Antonín Jaroslav Liehm, *Generace*. Praha: Československý spisovatel 1990, s. 54.

[2] Miloš Fikejz, Pokus o inventuru minulosti s Antonínem Mášou. *Kino* 45, č. 9, 1990, s. 3.

[3] *Eduard a Bůh* (r. Jan David, 1969), *Weekend* (r. Rafal Mierzejewski, 1987), *Falszywy autostop* (r. Denis Delic, 1995), *The Hitchhiking Game* (r. Shane Davey, 2002), *Auto Stop* (r. Nasser Saffarian, 2003).

[4] Milan Kundera, Formanovo Hoří, má panenka. *Illuminace* 8, č. 1, 1996, str. 5.

[5] Cit. dle Jean-Dominique Brierre, *Milan Kundera. Život spisovatele*. Praha: Argo 2020, s. 117.